

rijksuniversiteit
groningen

Allemaal volwassen mensen behalve jij:

Een studie naar de overheidscommunicatie van
gedragsinstructies gedurende corona

Vera Hermes

Masterthese – Applied Social Psychology

S4178505
Augustus 2022
Vakgroep Psychologie
Rijksuniversiteit Groningen
Thesebegeleider: Tom Postmes

Een masterthese is een proeve van bekwaamheid voor studenten. De goedkeuring van de masterthese is het bewijs dat de student over voldoende onderzoeks- en rapportagevaardigheden beschikt om af te studeren, maar biedt geen garantie voor de kwaliteit van het onderzoek en de resultaten van het onderzoek als zodanig, en de masterthese is dan ook niet zonder meer geschikt om als academische bron te worden gebruikt om naar te verwijzen. Indien u meer wilt weten over het in deze masterthese besproken onderzoek en eventueel daarop gebaseerde publicaties, waarnaar u zou kunnen verwijzen, kunt u contact opnemen met de genoemde begeleider.

Abstract

The arrival of the coronavirus led to an acute crisis in the Netherlands. The government had to take many measures in a short period of time. The necessary behavioral measures for the population were communicated through press conferences – the leading ministers told the population how to behave. They have a key role to play; the importance of leadership is great in a crisis situation. It is suspected that the views of the government (including the leading ministers de Jonge and Rutte) on Dutch society and the behaviour of the Dutch people play a central role in this.

The study analyses data from the press conferences in order to infer how the government communicated codes of conduct. The aim of the study is to paint a picture of how the government has communicated the behavioural measures during the corona press conferences. Using a qualitative research method, grounded theory, the study formulated a theory about how the government tries to promote behavioural change.

Based on the analysis, the following theories have been formulated regarding the leadership and communication of the government: (1) the ministers shape leadership by acting as a conduit for the behavioral measures, (2) the ministers shape leadership by defending the interests of vulnerable groups by disapproving other groups in society, (3) to promote behavioural measures, the government uses various forms of influence, including: expressions of support, claiming a sense of solidarity, setting a common goal and providing feedback on behaviour;

This thesis contributes to the scientific framework as a foundation for further research into the communication of behavioral measures in the corona press conferences.

Keywords: coronavirus, crisis leadership, crisis communication, grounded theory

Abstract

De komst van het coronavirus leidde in Nederland tot een acute crisis. De regering moest in een korte tijd veel maatregelen nemen. De noodzakelijke gedragsmaatregelen voor de bevolking werden via persconferenties gecommuniceerd. De leidende ministers vertellen de bevolking hoe zij zich moet gedragen. Er is een sleutelrol voor hen weggelegd; het belang van leiderschap is groot in een crisissituatie. Het vermoeden is dat de visie van de regering (waaronder de leidende ministers de Jonge en Rutte) op de Nederlandse samenleving en het gedrag van Nederlanders hierbij een centrale rol speelt.

De studie analyseert data uit de persconferenties met het doel om af te leiden hoe de regering gedragsregels communiceert. Middels data uit Het doel van de studie is om een beeld te vormen over hoe de regering de gedragsmaatregelen heeft gecommuniceerd tijdens de coronapersconferenties. Middels een kwalitatieve onderzoeksmethode, grounded theory, beoogt de studie tot een theorie te komen over hoe de regering probeert om gedragsverandering te bevorderen.

Op basis van de analyse zijn de volgende bevindingen geformuleerd omtrent het leiderschap en de communicatie van de regering: (1) de ministers geven leiderschap vorm door te fungeren als doorgeefluik van de gedragsmaatregelen, (2) de ministers geven leiderschap vorm middels het uitvaardigen van door op te komen voor de belangen van kwetsbare groepen door andere groepen in de samenleving af te keuren, (3) om de gedragsmaatregelen te bevorderen maakt de regering gebruik van verscheidene beïnvloedingsvormen: waaronder steunbetuigingen, aanspraak op solidariteitsgevoel, het stellen van een gemeenschappelijk doel en het geven van feedback op gedrag;

Deze thesis draagt bij aan het wetenschappelijk kader als grondwerk voor verder onderzoek naar de communicatie van gedragsmaatregelen in de coronapersconferenties.

Sleutelwoorden: coronavirus, crisis leiderschap, crisis communicatie, grounded theory

Inleiding

Met de komst van het coronavirus in Nederland begin 2020 ontstaat er een acute crisis waarin de regering in korte tijd veel maatregelen moet nemen. Geleidelijk ontstaat er een patroon van wekelijkse persconferenties, waarin gedragsmaatregelen worden aangekondigd. De frequentie gaat omlaag naarmate de coronapandemie vordert, maar de persconferenties blijven het vehikel waarmee de regering de situatie bespreekt en nieuwe gedragsregels communiceert.

Staatsrechtelijk gezien is deze vorm van regeren uniek, omdat de regering pas verantwoording aflegt aan het parlement nadat zij de gedragsmaatregelen heeft gecommuniceerd (Broeksteeg, 2020). Maar ook vanuit gedragsoogpunt ontstaat een bijzondere situatie: ministers Rutte en de Jonge vertellen het volk hoe zich te gedragen. En er is sprake van ambivalentie in de manier waarop de leidende ministers deze gedragsmaatregelen uitvaardigen. Zo zegt Rutte op 3 november 2021 "ik ben niet in de business van overtuigen" en "preachen van 'gij zult' daar ben ik niet van" waarop de Jonge reageert "maar we doen het heel veel hè?".

Kortom: in de persconferentie zien we opvallende dingen op gebied van leiderschap en het communiceren van gedragsregels. Omdat het vertonen van 'goed gedrag' twee jaar lang centraal stond in de crisiscommunicatie, leek het mij van grote meerwaarde om de communicatie van de gedragsmaatregelen binnen het kader van de persconferenties nader te onderzoeken. Naar aanleiding van een eerste lezing van zeven willekeurig gekozen persconferenties is de volgende vraagstelling geformuleerd: Hoe communiceert de regering tijdens de persconferentie gedragsvoorschriften uit het coronabeleid? Teneinde deze vraag te beantwoorden zijn meerdere deelvragen opgesteld: (1) Hoe worden gedragsregels voorgesteld?, (2) Hoe verhouden de leidende ministers zich tot de groepen (of sociale categorieën) die dat gedrag moeten vertonen? En (3) hoe bevordert de regering dat men zich aan de regels houdt? Tot slot is in overleg met de organisatie ARQ Internationaal Psychotrauma Centrum een aanvullende onderzoeksvraag toegevoegd: (4) hoe

communiceert de regering emotionele en sociale steun? Onder emotionele en sociale steun wordt een luisterend oor, betrokkenheid en erkenning verstaan (Impact, 2014).

Dat leiderschap in een crisissituatie meer lading krijgt staat buiten kijf. De vraag is hoe dit leiderschap het beste kan worden ingevuld. Hierbij spelen tenminste drie aspecten een rol: (1) wat is goed leiderschap, (2) wat is de plek van regels in de samenleving en (3) hoe gaan individuele burgers met nieuwe regels om.

Om te beginnen: leiderschap. Volgens Haslam et al. (2011) berusten effectief leiderschap en het vermogen om invloed te hebben op het gedrag van volgers op de relatie tussen leiders en volgers als leden van een sociale groep. Binnen deze relatie wordt de leider gezien als "een van ons". Vanuit deze rol kan de leider invloed uitoefenen op het gedrag dat in de groep als normaal wordt gezien. Dit werkt het best als mensen niet alleen 'in naam' deel uitmaken van de groep, maar ook zelf een sterke band ervaren met deze groep. De leider kan dit gevoel versterken door een gedeelde identiteit te creëren en/of te versterken, waarbij de leider zelf deze identiteit belichaamt. De regels die de leider communiceert worden in zo'n situatie omarmd als "onze regels": het worden sociale normen en men ziet binnen de groep toe op de naleving ervan.

De Nederlandse regering lijkt gebruik te maken van beïnvloedingstechnieken die passen bij deze benadering. Zo geeft ze vorm aan een collectief doel door middel van de slogan "alleen samen krijgen we corona onder controle". Ogenschijnlijk probeert men dus de hele groep – de bevolking – achter de gezamenlijke regels te verenigen. Maar tijdens de persconferenties komt dit niet consequent tot uiting, zal hieronder blijken: er worden namelijk 'schuldigen' aangewezen. Zo werden bijvoorbeeld studenten naar voren geschoven als aanstichters van een nieuwe infectiegolf. Door subgroepen aan te wijzen als schuldigen worden binnen de Nederlandse samenleving in- en out-groups gecreëerd die elkaar aanwijzen als schuldige partij; de groep waartoe je zelf behoort beoordeel je immers altijd gunstig (Haslam et al., 2011). Hoe men in de persconferenties met begrippen als "wij", "Nederlanders" en "samen" omgaat, en hoe men doelgroepen benoemt en

bejagent, heeft om deze reden mijn speciale aandacht bij de analyse van de inhoud van de persconferenties.

Leiderschap gaat, naast het aanzetten tot gedrag, ook over de mate waarin gedrag wordt ondersteund in de vorm van gedragsmaatregelen. Dückers et al. (2017) leggen uit dat tijdens een crisis de roep om sterk leiderschap toeneemt en politieke leiders de rol aannemen van crisismanagers. Er is behoefte aan "meaning making": leiders zijn degenen die de rest van het land op sleeptouw nemen met een overtuigend verhaal. Zij leggen de situatie uit: Hoe is deze crisis tot stand gekomen? Welke gevolgen heeft de crisis? En wat wordt er van iedereen verwacht? Naast het scheppen van duidelijkheid over de crisis worden de gedragsmaatregelen ondersteund middels het faciliteren van randvoorwaarden en denkmodellen. Leiders kunnen zich onder meer inleven in de bevolking, laten zien dat ze hun zorgen kennen en serieus nemen. Met hun aanwezigheid en weloverwogen woorden kunnen ze bijdragen aan een gevoel van sociale erkenning, verbondenheid en hoop (Dückers et al. 2017). Naast crisismanagement is er door de ontregelende gevolgen van een ramp binnen de bevolking ook behoefte aan steun (Impact, 2014). De studie zal daarom aandacht besteden aan de mate en de manier waarop leiders steun betuigen in de persconferenties. De focus ligt hierbij op uiting van troost, een luisterend oor, compassie, erkenning van verdriet en rouw van de leidende ministers (Dückers et al, 2017).

Naast overwegingen over het soort leiderschap dat nodig is om gedragsregels aan de man te brengen, is het ook relevant om te kijken naar de rol van gedragsregels in de moderne samenleving. Tot eind jaren 60 vormde Nederland een verzuilde samenleving, waar binnen iedere zuil betrekkelijk duidelijke normen, waarden en gedragsvoorschriften bestonden (Boutellier, 2007). Mede door de ontzuiling verwaterden deze gedeelde identiteiten. En mede door maatschappelijke individualisering werden groeps-gebonden gedragsregels steeds meer vervangen door abstracte maatschappelijke idealen en eigen verantwoordelijkheid (Boutellier, 2007). Autoriteit werd steeds gemakkelijker ter

discussie gesteld. Dit maakt dat er steeds minder situaties zijn waarin de regels eenduidig zijn; mensen moeten steeds vaker voor zichzelf besluiten wat goed en fout gedrag is (Felling, 2004).

Het coronavirus maakte een ommekeer van deze trend noodzakelijk. De regering vaardigde gedragsregels uit, leiders bepaalden wat goed en fout gedrag was. In welke vorm een autoritair leiderschap wordt beoefend kan afhangen van het type leiderschap die de leidende ministers beoefenen. French et al. (1956) stellen dat er verschillende vormen van macht zijn. Het bezitten van macht is noodzakelijk als leider om gedrag te kunnen beïnvloeden. Het vermoeden is dat de leidende ministers gebruik maken van een belonende macht. Zij controleren wanneer en in welke mate minder restricties middels gedragsmaatregelen worden opgelegd; oftewel een beloning. De spanning tussen de maatschappelijke trend van individualisering (Felling, 2004) en de ervaren noodzaak tot autoritair leiderschap vraagt om verder onderzoek. In de analyse van de inhoud van de persconferenties zal dus worden gekeken naar de beoefende vorm van de leiderschap, het gebruik van een autoritaire macht en het bepalen van goed of fout gedrag door de leidende ministers.

Tot slot, een belangrijk aspect voor leiderschap in crisistijd zijn de ideeën en impliciete theorieën over waarom men zich wel of niet aan gedragsregels houdt. Helemaal aan het begin van de coronacrisis leek het idee te heersen dat "de Nederlander" niet van regels houdt. Daar lijkt een soort naïeve persoonlijkheidstheorie aan ten grondslag te liggen: Nederlanders zijn, meer dan inwoners van andere landen, eigenzinnig en onafhankelijk. Maar het tegendeel bleek het geval te zijn aan het begin van de pandemie: men paste diens gedrag, ook in Nederland, verbluffend snel aan.

Daarna kwam internationaal al snel het idee op dat mensen wel eens moe konden raken van de gedragsaanpassingen naar de nieuwe regels: "behavioural fatigue". De impliciete theorie is dat mensen als het ware terugvallen in hun oude gedragingen: het nieuwe gedrag volhouden zou te inspannend zijn. Harvey (2020) vergelijkt het met vermoeidheid van de spieren. Hoewel er geen wetenschappelijk bewijs is aangedragen voor dit fenomeen, is de indruk van sommigen dat het een belangrijke rol speelt in de besluitvorming over gedragsmaatregelen (Reicher & Drury, 2021).

Het is van belang om te onderzoeken of deze (of andere) impliciete theorieën terug te vinden zijn in de toespraken van Rutte en de Jonge. Het kan zijn dat men deze theorieën aanhaalt als rechtvaardiging voor beleid of als hulpmiddel om maatschappelijke fenomenen te begrijpen en uit te leggen. Het begrijpen van een crisis door leiders wordt ook wel sense making genoemd. Binnen sense making worden psychosociale risico's, behoeften en problemen en risicofactoren in kaart gebracht (Dückers et al., 2017)

Reicher & Drury (2021) merken op dat behavioural fatigue impliceert dat mensen zich niet aan de maatregelen houden, omdat ze op persoonlijk vlak te kort komen; ze willen niet het juiste doen. Ondanks dat mensen mentaal en financieel lijden blijft het draagvlak voor de naleving van de maatregelen echter hoog. Meer dan 60% van de deelnemers uit een onderzoek van het RIVM (2021b) staat achter de maatregelen. Een waarschijnlijker verklaring voor het niet naleven van de gedragsregels is dan ook dat een deel van de bevolking een gebrek aan middelen heeft om de maatregelen goed uit te voeren of vol te houden. Een voorbeeld is dat om een quarantaine vol te houden, het helpt als er steun is of een sociaal netwerk om bijvoorbeeld boodschappen voor je te doen (Reicher et al., 2021). Onderzoek van het RIVM (2021c) ondersteunt het idee dat een deel van de bevolking moeite heeft om de ingrijpende gedragsmaatregelen vol te houden om redenen die niets met vermoeidheid te maken hebben: in quarantaine gaan bij klachten wordt namelijk gezien als een van de moeilijkste gedragsregels om na te leven. Dit roept de vraag op of de Nederlandse regering voldoende oog heeft voor het mentaal en financieel lijden. Op het eerste gezicht houdt de Nederlandse regering zijn argumenten vrij algemeen – ze spreken over “de mensen”, hun gedrag, en hun omgang met “de regels”. Het onderzoek zal de dit nader bestuderen.

Methodie

Deze studie analyseert middels een kwalitatieve tekstanalyse hoe gedragsmaatregelen met betrekking tot het indammen van het coronavirus zijn voorgesteld door de leidende ministers in de corona persconferenties. Waarbij de analyse zich focust op de volgende deelvragen: (1) Hoe worden gedragsregels voorgesteld?, (2) Hoe verhouden de leidende ministers zich tot de groepen (of sociale categorieën) die dat gedrag moeten vertonen?, (3) Hoe bevordert de regering dat men zich aan de regels houdt? en (4) Hoe communiceert de regering emotionele en sociale steun?

Selectie van het corpus

Om te analyseren hoe gedragsmaatregelen zijn gecommuniceerd tijdens de persconferenties is een corpus samengesteld. Het corpus omvat, omwille van de haalbaarheid van het onderzoek, een selectie van vijf persconferenties uit een totaal van 58. Deze zijn gekozen aan de hand van twee tijdlijnen betreffende de aanpak van het coronavirus, opgezet door het RIVM (2021a) en de Rijksoverheid (Ministerie van Algemene Zaken, 2021). De selectie omvat persconferenties waarin nieuwe gedragsmaatregelen worden geïntroduceerd. Dit leidt tot de volgende selectie:

9 maart 2020: Introductie eerste maatregelen

23 maart 2020: Intelligente lockdown

6 augustus 2020: Strengere maatregelen

13 oktober 2020: Gedeeltelijke lockdown

18 december 2021: Lockdown.

Bij de selectie van interessante persconferenties is advies gevraagd aan twee communicatieadviseurs van de Rijksvoorlichtingsdienst en het Ministerie van Algemene Zaken. Zij gaven aan dat de persconferenties van 13 oktober 2020 en 18 december 2021 interessant zijn om te analyseren. De volledig uitgeschreven teksten van de persconferenties en interviews zijn te vinden

op de website van de Rijksoverheid en zullen als studiemateriaal dienen (Ministerie van Algemene Zaken, 2022a). Om de intonatie en vertolking goed te kunnen beoordelen gebruikte ik naast de uitgeschreven teksten ook het beeldmateriaal, te vinden op het YouTube kanaal van de Rijksoverheid (Ministerie van Algemene Zaken, 2022b). Bijlage 1 geeft een overzicht van alle gebruikte data. In de analyse worden enkel persconferenties van de periode maart 2020 tot en met december 2021 gelezen. De daaropvolgende persconferenties worden niet meegenomen omdat met de vorming van een nieuw kabinet in januari 2022 een nieuwe regering is aangetreden, met ook een nieuwe minister van VWS.

Afbakening gedragsmaatregel

Teneinde het onderzoek in goede banen te leiden is afgebakend wanneer er sprake is van een gedragsmaatregel. Binnen de persconferenties worden diverse maatregelen gecommuniceerd, die niet eenduidig zijn gericht op gedrag, maar wel een beperking vormen in bewegingsruimte van een individu, zoals het sluiten van horeca en onderwijs. Aangezien mensen hierbij niet zelf kunnen beslissen of ze het gedrag naleven, worden deze maatregelen niet meegenomen in de analyse. Onderstaand citaat vormt een voorbeeld uit een persconferentie van 13 oktober 2020 dat niet wordt meegenomen in de analyse:

De cafés en restaurants gaan weer dicht, dus ook de terrassen en dat geldt ook voor de coffeeshops. Persconferentie 13 oktober 2020

Alleen wanneer de leidende ministers een gedragsmaatregel communiceren waarbij de bevolking zelf kan besluiten dit gedrag te vertonen (ondanks eventuele consequenties) valt het binnen de kaders van dit onderzoek. Zoals de gedragsregels die mensen zouden moeten naleven: handen wassen, thuis blijven en vaccineren.

Data analyse

De studie beoogt om middels de data uit de persconferenties af te leiden hoe de regering gedragsregels communiceert. Het vermoeden is dat de visie van de regering (waaronder de leidende ministers de Jonge en Rutte) op de Nederlandse samenleving en het gedrag van Nederlanders hierbij een centrale rol speelt. Het doel is om te komen tot een theorie over hoe de regering probeert om gedragsverandering te bevorderen. De gekozen onderzoeksmethode, grounded theory (Strauss & Corbin, 1990), maakt het mogelijk om tot een theorie te komen over hoe de regering probeert om gedragsverandering te bevorderen.

Het geselecteerde corpus is de basis voor de analyse, die met behulp van het codeerprogramma MAXQDA 10 is uitgevoerd. De manier van analyseren komt overeen met een gelijksoortig sociaal psychologisch onderzoek naar de speeches betreffende de coronapandemie door de premier in Nieuw Zeeland (McGuire et al., 2020).

De analyse startte ik met het coderen van de persconferenties. Allereerst werden voorlopige categorieën en subcategorieën gevormd. De categorieën werden bijgehouden in een codeboek (zie bijlage B). Na de codeerronde werden de categorieën en de betekenis ervan bediscussieerd met de onderzoeksbegeleider en herzien. Het interactieve proces is kenmerkend voor deze manier van data analyse.

Gedurende het coderen zijn aantekeningen bijgehouden betreffende het proces. Om onder meer te reflecteren op de analyse, ondernomen acties te verantwoorden en patronen te identificeren (zie bijlage C). Dit is een cruciale stap om de transparantie van de analyse te waarborgen (Charmaz et al., 2017; Willig, 2013). Daarnaast vormden de aantekeningen samen met de categorieën de basis voor het identificeren van patronen. Aan de hand van een aantal vragen werden deze patronen verder uitgewerkt: hoe werkt dit? Wanneer gebeurt dit? En zijn er ook uitzonderingen? Gedurende het schrijven van de resultaten sectie ging ik inductief te werk door meermaals terug te gaan naar de verzamelde data, de literatuur en de gesprekken met de begeleider om de data analyse te focussen en verdiepen.

Ter validatie van de beschreven patronen zijn er vier aanvullende persconferenties gelezen – niet gecodeerd. De persconferenties zijn gekozen aan de hand van twee coronamaatregelen tijdelijk, opgesteld door het RIVM (2021a) en de Rijksoverheid (Ministerie van Algemene Zaken, 2021). Waarbinnen is geselecteerd, net zoals in de methode, op persconferenties waar de leidende ministers nieuwe gedragsmaatregelen introduceren. De validatieslag bestond uit de volgende persconferenties: 25 september 2020, 8 december 2020, 20 januari 2021 en 12 juli 2021.

Resultaten

In de resultaten sectie bespreek ik achtereenvolgens de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de manier hoe gedragsmaatregelen zijn gecommuniceerd door de Nederlandse regering in de corona persconferenties aan de hand van de vier onderzoeksvragen. Ter herinnering, deze vragen waren: (a) hoe worden gedragsregels voorgesteld, (b) hoe verhouden de leidende ministers zich tot de groepen (of sociale categorieën) die dat gedrag moeten vertonen, (c) hoe bevordert de regering dat men zich aan de regels houdt en (d) hoe communiceert de regering emotionele en sociale steun? Om deze vragen te beantwoorden zijn categorieën en patronen in de geanalyseerde persconferenties geïdentificeerd met een grounded theory analyse. Aan de hand van passages uit de persconferenties zullen de patronen worden toegelicht. We beginnen met de eerste onderzoeksvraag: hoe worden gedragsregels voorgesteld. Vervolgens zullen de overige drie vragen achtereenvolgens aan bod komen.

Onderzoeksvraag 1: Hoe worden gedragsregels voorgesteld?

Over het geheel genomen worden gedragsmaatregelen opvallend genoeg *enkel* expliciet gecommuniceerd wanneer in de toespraken zulke (verwachtte) ongehoorzame gedraging worden opgevoerd. Als er geen sprake is van ongehoorzaamheid, dan worden de gedragsmaatregelen niet afgekondigd en ook niet expliciet als gedragsregel gecommuniceerd. In plaats daarvan worden ze op verschillende manieren impliciet gecommuniceerd. Dat kan zijn als (dringende) adviezen, veronderstellingen, verwachtingen, conclusies, of afspraken die “we” met elkaar maakten. Gezien de overeenkomsten tussen deze manieren van communiceren zijn de impliciete gedragsmaatregelen lastig te onderscheiden van elkaar. Ik heb ze samengevoegd in één patroon van impliciete communicatie van regels. Dit patroon kom ik in alle persconferenties tegen. In een typerende passage uit de persconferentie van 6 augustus 2020 verwijst Rutte naar een ‘afpraak’ die is gemaakt over de gedragsmaatregelen.

Ja, maar de afspraak is wel dat als je naar een zaal gaat om een feestje te vieren: anderhalve meter. Voldoende voorzieningen wat betreft wc's en in- en-uitgangen. En al dat soort zaken. Dus wat je waarschijnlijk gaat zien de komende tijd: maar dat zal ook van regio tot regio verschillen naarmate de verspreiding aan de orde is. Dat er strenger op gehandhaafd gaat worden. Dat is mijn verwachting. Daarmee zeg ik niet: je gaat huwelijken niet laten doorgaan. Of die bruiloften niet laten doorgaan. Laat ze vooral doorgaan. Maar houd je aan de regels. Persconferentie 6 augustus 2020

In de passage wordt gerefereerd aan een afspraak die is gemaakt omtrent de gedragsmaatregelen. Het lijkt alsof Rutte een afspraak tussen de regering en de bevolking bedoelt. Dit blijft echter onduidelijk en wordt aan de interpretatie van de toehoorder overgelaten. De onduidelijkheid geldt ook voor de gedragsmaatregelen. Enkele gedragsmaatregelen worden expliciet genoemd "anderhalve meter" maar Rutte verwoordt overige gedragsmaatregelen als "en als dat soort zaken". Rutte zegt ook niet dat de regering wil dat er strenger gehandhaafd wordt: hij "verwacht" dat de regio's het waarschijnlijk gaan doen, afhankelijk van de verspreiding van het virus. En ook de uitsmijter is ambigu: laat je bruiloft vooral doorgaan, *maar* houd je daarbij aan de regels. Het gebruik van het woord "maar" impliceert dat de regering die tegenstrijdigheid in de adviezen zelf ook ziet.

Wat betreft het juridische aspect van de gedragsmaatregelen viel het mij op dat het juridisch vastleggen lijkt te dienen om gedragsmaatregelen duidelijker te maken – en daarmee discussies te sussen. Dit wordt duidelijk in een enkele persconferentie, die van 13 oktober 2021. Zowel in de persconferentie als in het interview erna komen de mondkapjesmaatregelen aan bod.

En dat brengt mij op het achtste en laatste punt, de mondkapjes. We willen de slepende discussie daarover voor eens en altijd beslechten. We moeten dat wel juridisch goed regelen en dat gaan we ook zo snel mogelijk doen, maar als dat klaar is, wordt een niet-medisch mondkapje verplicht voor iedereen vanaf 13 jaar die zich verplaatst in een publieke binnenruimte. [...] En vanaf nu geldt daar in ieder geval al een dringend advies, in afwachting van dat juridisch

vastleggen. [...] [interviewvraag] bent u niet bang dat door die mondkapjes nu te gaan verplichten, door dat nu aan te kondigen, dat die protesten veel heftiger zullen worden??

[Antwoord Rutte] Nee ik denk dat dit bijdraagt aan de duidelijkheid die er onvoldoende was met het dringende advies. Je ziet toch dat heel veel mensen dan zeggen: ja wat is nou een dringend advies? Nou dan was mijn reactie: dat is een dringend advies, dus doe het nou.

Persconferentie 13 oktober 2020

In de persconferentie geeft Rutte aan dat een dringend advies onvoldoende zou zijn om de discussie te sussen: daarvoor is het nodig om dit juridisch goed vast te leggen. In het interview geeft Rutte aan dat het “dringend advies” onvoldoende duidelijk zou zijn geweest. “Heel veel mensen” zouden de vraag stellen wat zo’n dringend advies betekent. Rutte geeft aan zelf van mening te zijn dat het duidelijk is dat je een dringend advies na dient te leven: “doe het nou”.

Onderzoeksvraag 2: Hoe verhouden de leidende ministers zich tot de groepen (of sociale categorieën) die dat gedrag moeten vertonen?

Mogelijk is de onduidelijkheid in de verwoording van gedragsmaatregelen af te leiden uit de visie over de rolinvulling van de leidende ministers. Mijn indruk is dat de leidende ministers liever geen gedragsmaatregelen uitvaardigen. Omdat ze het uitvaardigen van gedragsmaatregelen niet willen doen, of niet vinden passen in hun rol als leider; ‘maar het zou ook niet werken in Nederland’. Een aantal keren bespreekt Rutte zijn rolinvulling in de interviews na de persconferenties, namelijk in persconferenties op 6 augustus 2020 en op 13 oktober 2020. De uitingen liggen in lijn met de overige patronen binnen deze onderzoeksvraag. Een passage in de persconferentie 6 augustus 2020 vind ik typerend aangezien Rutte hier een inkijkje geeft in zijn rolopvatting. In de passage geeft Rutte antwoord op de vraag van een journalist of mensen zich aan de nieuwe maatregelen gaan houden.

Ik vind het allemaal prima, maar ik heb vaker gezegd: mijn rolopvatting is een hele simpele. Ik ben geen dictator. En bovendien, al zou ik willen zijn, en gelukkig wil ik het niet zijn, we missen ook gewoon het machtsapparaat in Nederland om hier een dictatuur uit te

vaardigen. We hebben te weinig politie, te weinig leger en als je het al zou doen zouden ze waarschijnlijk weigeren. Dus we zullen het moeten hebben van volwassen Nederlanders die in een volwassen democratie gewoon de feiten onder ogen zien. En wat je van mij mag verwachten is dat ik en Hugo vertellen aan Nederland: dit zijn de feiten. Persconferentie 6 augustus 2020

Rutte neemt hier nadrukkelijk afstand van de opvatting dat de nieuw afgekondigde gedragsmaatregelen voorschriften zijn die nageleefd dienen te worden. Rutte geeft aan zelf geen maatregelen te nemen ("ik ben geen dictator") en hij geeft aan ook niet de middelen te hebben om zulke maatregelen te kunnen handhaven: het leger en de politie zijn te klein. Maar het handhaven van de maatregelen is ook iets wat Rutte aangeeft niet te *willen*. Ook de Nederlanders willen volgens Rutte geen handhaving: "ze zouden waarschijnlijk weigeren". Rutte maakt tevens expliciet hoe hij de rol van de leidende ministers ziet: als mensen die Nederland de feiten onder ogen laat zien. Het is in deze opvatting aan de bevolking zelf om vervolgens te bepalen wat ze met de feiten doen. Op een curieuze manier verdwijnen in deze passage de gedragsmaatregelen uit beeld.

Het beeld van een afzijdige rol in het uitvaardigen van gedragsmaatregelen lijkt in lijn te liggen met een ander patroon. In meerdere passages dragen de leidende ministers de rol van autoriteit, waar de bevolking naar dient te luisteren, over aan anderen. In veel persconferenties is het OMT deze autoriteit, maar in de toespraken roept men Nederlanders ook op om te luisteren naar het virus, naar Femke Halsema en naar de Brabanders. Dit patroon nam ik waar in alle persconferenties. Veelal wordt het OMT aangehaald als de autoriteit die verantwoordelijk is voor de totstandkoming van de gedragsmaatregelen. Onderstaande passage uit de persconferentie op 9 maart 2020 vind ik typerend omdat Rutte er de autoriteit van de deskundige omschrijft. Na de persconferentie volgt er in het interview de volgende vraag "U zegt: stop met handen schudden. Is dat wel genoeg? Moet er preventief niet veel meer gebeuren?" waar Rutte op antwoord:

Kijk, wat heel belangrijk is in Nederland, is dat wij ons baseren op verstandige adviezen. Van het RIVM, van de GGD's, van de deskundigen. Ik ben geen viroloog, u dacht ik ook niet. Dit is echt specialistisch werk. Zonder deze man te veel veren te geven kan ik zeggen dat we in Nederland beschikken over in de wereld gezien, wereldwijd gezien, over de meest deskundige mensen op dit terrein. Die adviseren ons. Het is heel verstandig om die adviezen dan ook op te volgen. Persconferentie 9 maart 2020

In de passage omschrijft Rutte de verhouding tussen de deskundigen en het beleid. De deskundigen beschikken over de expertise op het gebied van virussen. Daarom zijn zij de aangewezen personen om de leidende ministers te adviseren. Het wekt bij mij de indruk dat Rutte zichzelf en de interviewer buiten spel zet: zij zijn geen virologen en beschikken niet over de juiste kennis. De vraag van de interviewer of er niet méér nodig is, hoeft dus niet meer te worden beantwoord: de deskundigen hebben gesproken, zijn wereldwijd de beste en daarom stellen wij er verder geen vragen meer over. De regering speelt plots geen rol meer en de adviezen van de deskundigen vallen samen met de gedragsmaatregelen: zowel regering, als bevolking, als interviewer moeten zich neerleggen bij het deskundig advies - dat is verstandig.

Naast de virologen krijgen ook anderen de rol van autoriteit toebedeeld. Zo worden Nederlanders ook opgeroepen om naar Femke Halsema en de Brabanders te luisteren. De uitspraken komen uit persconferenties van 6 augustus 2020 en 23 maart 2020.

Dat geldt in algemene zin maar heel specifiek voor, maar ook heel specifiek voor de stad Amsterdam. Zeg ik tegen toeristen uit binnen en buitenland hier vanavond mede name de burgemeester: vermijd drukke plekken in Amsterdam. [...] En specifiek voor Amsterdam heb ik ook mede namens Femke Halsema gezegd wat ik zei. Want daar zijn de zorgen over die drukte natuurlijk in het bijzonder aan de orde op de drukke plekken daar. Persconferentie 6 augustus 2020

Het virus verspreid zichzelf niet, mensen doen dat. En die oproep van de mensen in Brabant is ook: wees voorbereid, wees voorbereid op een snelle groei van het aantal patiënten. Wat dat betreft moeten we de lessen van Brabant echt serieus nemen. 23 maart 2020'

In beide passages benadrukt Rutte de dreiging van oplopende besmettingen. Het gevolg is dat mensen hun gedrag moeten aanpassen: drukke plekken vermijden en voorbereid zijn op het virus. Dat mensen hun gedrag moeten aanpassen zegt Rutte echter niet namens zichzelf: hij is de boodschapper namens Femke Halsema en namens "de mensen in Brabant".

Ook het coronavirus zelf wordt in de toespraken benut als een vehikel om het narratief te voeren in de persconferenties. De passage van 13 oktober 2020 vind ik typerend, aangezien De Jonge het virus benut om grip te krijgen op de discussie over de gedragsmaatregelen.

Maar discussiërend over de maatregelen krijgen we het virus er niet onder, het virus is niet vatbaar voor discussie. En de snelste manier om van maatregelen af te komen, is door ons er gewoon aan te houden. Persconferentie 13 oktober 2020

In de passage wordt een personificatie gemaakt van het coronavirus: "het virus is niet vatbaar voor discussie". De optie om te discussiëren over de gedragsmaatregelen wordt verworpen door te verwijzen naar het virus. De Jonge lijkt hierbij de autoritaire rol van zichzelf naar het virus te verschuiven. Voor het virus moeten we ons gewoon aan de gedragsmaatregelen houden en niet discussiëren.

Een ander patroon dat opvalt zagen we ook in voorgaande passage over de rolinvulling van de leidende ministers: zij doen een beroep op de eigen verantwoordelijkheid van de bevolking. De gedragsmaatregelen zijn dus niet zozeer regels waar men zich aan moet houden (zoals een stoplicht), maar eerder suggesties, adviezen of informatie. Dit patroon nam ik waar in alle toespraken. De persconferentie van 23 maart 2020 vind ik typerend omdat een kleine groep mensen die in het openbaar geen afstand bewaarde afkeurend werd toegesproken.

Beste mensen, ook ik begin met echt eerst een compliment te maken aan het overgrote deel van Nederland dat zich goed houdt aan die maatregelen. Dat kan ik niet genoeg benadrukken. Dit is heftig, kiezen op elkaar, maar in deze tijd ligt de sleutel tot ons gezamenlijk maatschappelijk succes bij ons eigen gedrag. En het gros van de mensen begrijpt dat [...] Maar afgelopen weekend – u heeft het kunnen zien – moest de politie er op sommige plaatsen toch aan te pas komen om mensen weg te sturen. Omdat ze met veel te veel en veel te dicht op elkaar buitenshuis waren. En dat is een – ik zeg het keihard – dat is een slordige, laconieke en daarmee asociale manier van omgaan met maatregelen. Het kost levens. Onnodig. En tegen die mensen zeg ik: gebruik je gezond en, maatschappelijke verstand.

Persconferentie 23 maart 2020

In bovenstaande passage zien we dat Grapperhaus ongehoorzame mensen wijst op het gebruik maken van “je gezond en maatschappelijke verstand”. Er worden geen expliciete gedragsinstructies uitgevaardigd zoals handen wassen of afstand houden. De leidende ministers lijken een aanspraak te doen op het verantwoordelijkheidsgevoel van mensen. Daarnaast wordt er over de ongehoorzame groep gesproken als een kleine groep mensen die het voor de rest van de bevolking verpest: zij worden verantwoordelijk gehouden voor de levens die onnodig zijn verloren. De ongehoorzamen lijkt te worden verweten dat ze de gedragsmaatregelen wel begrijpen, maar er op een “laconieke en asociale manier” mee omgaan. Middels de groep gehoorzamen lijkt de ongehoorzame groep te worden aangesproken op hun gedrag: “u heeft het kunnen zien”. De ongehoorzamen worden pas in de slotzin direct toegesproken: “*En tegen die mensen zeg ik: gebruik je gezond en maatschappelijke verstand.*”.

Onderzoeksvraag 3: Hoe bevordert de regering dat men zich aan de regels houdt?

Tot dusverre zagen we dat de gedragsregels niet altijd expliciet worden gecommuniceerd als regels waaraan iedereen zich moet houden (met uitzondering van momenten dat de regering mensen toespreekt die zich moedwillig niet aan de regels houden). In plaats van het expliciet

communiceren van regels, maken de ministers in hun communicatie gebruik maken van allerhande strategieën die bedoeld lijken te zijn om naleving van de gedragsmaatregelen te bevorderen. Deze worden vrijwel altijd toegepast in combinatie met het bekrachtigen of uitvaardigen van gedragsmaatregelen. Er zijn drie strategieën: (1) de leidende ministers doen een appel op de solidariteit van mensen, (2) ze geven uitleg over het doel van de maatregelen of (3) ze geven feedback op gedrag van mensen. Dit patroon nam ik waar in alle persconferenties. Een passage uit de persconferentie van 23 maart 2020 vind ik typerend, want nadat Rutte de gedragsmaatregelen benoemt (“beperk het aantal sociale contacten en houd anderhalve meter afstand tot elkaar”) spreekt hij ongehoorzamen toe en herhaalt daarbij het doel, de feedback en doet een appel op solidariteit.

Nee, misschien niet voor jezelf, maar je leeft niet alleen voor jezelf, we leven hier met 17 miljoen mensen in een land, doe het dan voor de oudere mensen, de mensen met een zwakkere gezondheid, die wel degelijk risico's lopen als ze door jou worden aangestoken. Veel grotere risico's dan jij misschien denkt zelf te lopen. [...] Belangrijk dat we dat met zijn allen doen. Maar helaas, het geldt nog niet voor iedereen en mijn verstand staat werkelijk stil als je de beelden ziet van bijvoorbeeld de overvolle stranden, mensen die op parkeerplaatsen half tegen elkaar opbotsen als ze uit de auto komen, er zijn zelfs schijt-aan-corona-feestjes. Het is gewoon asociaal, dat moet dus stoppen. [...] Want het doel is en blijft: het beschermen van onze ouderen en kwetsbaren en tegelijkertijd voorkomen dat het zorgstelsel, dat het zorgstelsel overbelast raakt. Persconferentie 23 maart 2020

De passage begint met een appel op het solidariteitsgevoel van jongeren. Van hen wordt verwacht dat ze niet alleen aan zichzelf denken, maar ook aan hun naasten. Ondanks dat Rutte verwoordt dat de jongeren misschien niet op de hoogte zijn van de grote risico's van een coronabesmetting, lijken de jongeren te worden aangesproken op hun solidariteitsgevoel. Uit solidariteit voor de ouderen en kwetsbaren zouden de jongeren de gedragsmaatregelen op moeten

volgen. Daarnaast omschrijft Rutte verschillende situaties waarin mensen ongehoorzaam gedrag vertonen – “overvolle stranden”. Hij geeft feedback in de vorm van afkeuren, door te benoemen dat zijn verstand stil staat en het gedrag als asociaal te bestempelen. Ondanks de negatieve feedback op het gedrag, maakt Rutte niet expliciet welk gedrag moet stoppen. Gaat het ongehoorzame gedrag over het bezoeken van deze situaties of de anderhalve meter afstand houden? De toehoorder dient dit zelf in te vullen.

Onderzoeksvraag 4: Hoe communiceert de regering emotionele en sociale steun?

Ik krijg het idee dat emotionele en sociale steun wordt gecommuniceerd om de gedragsmaatregelen te bevorderen. Het naleven en volhouden van de gedragsmaatregelen voert de boventoon wanneer de leidende ministers steun uiten. Dit patroon nam ik waar in alle persconferentie. Onderstaande passage uit de persconferentie van 6 augustus 2020 vind ik typerend, want Rutte beschrijft het effect van het naleven van gedragsmaatregelen aan de hand van situaties die daardoor weer mogelijk waren.

En jongens, prima. Ik snap best dat mensen balen nu na al die maanden van: afstand houden en al dat gedoe. Maar het moet echt nog even moeten we dat vasthouden met elkaar. En we hebben gezien doordat we dat deden dat die terrassen weer open zijn. De winkels weer gewoon kunnen draaien. Dat het maatschappelijk leven weer op gang is gekomen. Natuurlijk met een aantal beperkingen. Ik hoop ook dat we dat nieuwe normaal ooit weg is en we weer naar helemaal normaal kunnen. Persconferentie 6 augustus 2020.

In de passage uit Rutte op verschillende manieren steun. Er wordt een empathische boodschap gegeven “ik snap dat mensen balen”. Er wordt een ook verantwoording gegeven door te benoemen dat het naleven van de gedragsmaatregelen “echt nog even moet”. Hiermee lijkt de empathische uiting voor mij geen oprechte erkenning te bevatten. Het bevorderen van de gedragsmaatregelen gebeurt ook aan de hand van het beschrijven van een hoopvol toekomstbeeld. In de passage wordt het effect van het naleven van gedragsmaatregelen beschreven aan de hand van

situaties die daardoor weer mogelijk waren. Rutte geeft hierin aan dat de maatregelen in het verleden ook hebben gewerkt, “doordat we dat deden dat die terrassen weer open zijn”, om dezelfde vrijheden weer te verdienen zouden we de gedragsmaatregelen nu weer moeten naleven. Rutte sluit de laatste zin af met een hoopvolle boodschap over de toekomst. Echter wekt de boodschap ook een sombere indruk, misschien gaat het coronavirus nooit meer weg. De abnormale situatie van een maatschappij met beperkingen lijkt bovendien te worden genormaliseerd, “natuurlijk met een aantal beperkingen”.

Vanaf de geanalyseerde persconferentie in oktober verandert de manier van steun bieden. De leidende ministers richten zich nu ook tot andere bevolkingsgroepen, naast het zorgpersoneel. Desondanks blijft het patroon, steun communiceren om de gedragsinstructies te bevorderen, in stand. De passage van de persconferentie van 18 december 2021 vond ik typerend, want de verschuiving ten opzichte van bovenstaande passage is duidelijk zichtbaar. Rutte spreekt over zijn emoties omtrent de lockdown na een interviewvraag “Heeft u wel rekening gehouden vandaag ook met de impact van deze lockdown op de samenleving?”

Man, ik heb vannacht niet geslapen. Wij hebben allemaal niet geslapen. Dit is zo verschrikkelijk wat hier gebeurt. [...] Maar het is echt verschrikkelijk dat al die fantastische ondernemingen, en al die mensen en al die ouderen en jongeren die er helemaal klaar mee zijn, dat die nou weer te maken hebben met een aantal weken lockdown. Het is, de tranen springen je in de ogen. Het is echt verschrikkelijk. Maar als we niet doen, dan nemen wij niet onze gezamenlijke, collectieve verantwoordelijkheid als Nederland. En ik ben van een ding overtuigd, dat komen wij samen te boven. Maar dit is in de hele crisis misschien wel het zwaarste moment na die eerst tv-toespraak in maart vorig jaar. Persconferentie 18 december 2021

In de passage benoemt Rutte verschillende doelgroepen: “al die fantastische ondernemingen, en al die mensen en al die ouderen en jongeren”. Er wordt erkenning geboden door

de situatie en gevoelens te benoemen van verschillende groepen mensen. Dit oogt persoonlijker in vergelijking met voorgaande passage, doordat Rutte zijn eigen emoties uit en benoemt dat de situatie ook hem raakt. Maar toch komt het niet helemaal geloofwaardig over op mij. Rutte benoemt het leed van de mensen om vervolgens het belang van de gedragsmaatregelen te benadrukken. Het wordt verwoord vanuit een collectieve verantwoordelijkheid, zoals al in een eerdere passage naar voren kwam. Waar voorgaande passage van 6 augustus 2020 nog een sombere lading had, zat in deze persconferentie hoopvolle boodschap. Waar Rutte hier sprak over zijn hoop dat het nieuwe normaal ooit weg is, lijkt daarvan in de voorgaande passage geen sprake meer van te zijn “En ik ben van een ding overtuigd, dat komen wij samen te boven.”

De beschreven patronen zijn in een validatieslag van vier persconferenties getoetst. Bestaande uit de volgende persconferenties: 25 september 2020, 8 december 2020, 20 januari 2021 en 12 juli 2021. De validatie bevestigde de geïdentificeerde patronenpersconferenties.

Grounded theory analyse

Het viel mij op dat er in de persconferenties twee schijnbaar tegenstrijdige manieren zijn waarop de gedragsregels worden voorgesteld. Deze twee manieren zal ik eerst in meer detail beschrijven.

De eerste opvallende manier om gedragsregels te presenteren is dat ze niet afkomstig zijn van de regering zelf maar van een derde partij. De verantwoordelijke ministers kunnen hierbij zelfs expliciet aangeven dat zij zelf geen gedragsmaatregelen willen uitvaardigen: “Luister niet naar mij.” Bij nadere analyse blijkt dat er door de toespraken heen twee thema’s zijn die hiermee samenhangen en redenen kunnen zijn dat de regering geen regels wil uitvaardigen. Enerzijds wijst met name minister president Mark Rutte een rol als directieve of autoritaire leider—iemand die regels uitvaardigt—in zijn toespraken en interviews expliciet af. Het naleven van de maatregelen hoeft men niet te doen voor de autoriteiten of voor Rutte: men doet het voor zichzelf en de medemens. Anderzijds geven de bewindslieden in de interviews na afloop meervoudig aan dat zij geloven dat het

uitvaardigen van regels niet zou werken en niet zou passen in de Nederlandse samenleving. Ze baseren zich hierbij op een persoonlijkheidstheorie dat Nederlanders eigenzinnig zouden zijn en ‘nuchter’.

Deze ogenschijnlijke onwil om regels te communiceren, gecombineerd met de schijnbare overtuiging dat regels niet werken bij dit publiek, kan verklaren waarom, in de toespraken, het bestaan van regels en afspraken op omfloerste wijze wordt gecommuniceerd. De ministers communiceren de regels door Nederlanders te informeren en overreden: de ministers houden het publiek feiten voor die hen duidelijk zouden moeten maken welk gedrag men zou moeten vertonen. Vaak wordt die informatie en overreding niet namens de ministers zelf gecommuniceerd, maar namens derden (vooral experts en deskundigen die de regering adviseerden). De ministers nemen hierdoor als het ware de rol aan van een ‘doorgeefluik’. En de regering lijkt geen rol meer te spelen in het uitvaardigen van de gedragsmaatregelen. Maatregelen zijn in deze vorm bijvoorbeeld het logische gevolg van de adviezen van deskundigen zoals het OMT. Maar we zien ook andere retorische vondsten: we moeten luisteren, naar ‘de mensen in Brabant’ en naar ‘Femke Halsema’.

De impliciete persoonlijkheidstheorie van ‘eigenzinnige en nuchtere Nederlanders’ zou een mogelijke verklaring zijn waarom de regering in haar presentatie van de gedragsmaatregelen voortdurend een beroep doet op het eigen verantwoordelijkheidsgevoel en het “gezond verstand” van de Nederlanders. Het naleven van maatregelen wordt gecommuniceerd als een eigen keuze die wordt gemaakt vanuit een gevoel van solidariteit met ouderen, kwetsbaren en de mensen in de zorg.

Dit alles heeft gevolgen voor de manier waarop gedragsmaatregelen worden voorgesteld door de regering. Ik vind in de analyses maar zelden dat er sprake is van expliciete bevelen. Teksten als “U moet de komende weken allemaal afstand houden” zijn zeldzaam. Al met al is er sprake van een paradoxaal beeld: degene die de regels uitvaardigt verdwijnt uit beeld.

De tweede manier waarop gedragsregels worden voorgesteld is schijnbaar exact het tegenovergestelde: een regering die op een nogal dwingende manier gedrag vereist. Soms worden er

wél duidelijke gedragsregels als een expliciet bevel gecommuniceerd, waaraan mensen gehoor móéten geven. Bij nadere bestudering doet de regering dit uitsluitend wanneer groepen mensen ongehoorzaam gedrag hebben vertoond, of wanneer men verwacht dat ze dat gaan doen. Pas wanneer een kleine groep ongehoorzamen wordt verweten dat ze de gedragsmaatregelen niet genoeg naleven, wordt er een expliciet bevel gegeven. Door de roep vanuit de regering om verantwoordelijkheid te nemen negeren wordt hen verweten dat dergelijke acties ten koste zijn van men die wel gehoorzaamt. Want wanneer er sprake is van een stijgende besmettingsgraad is dit “simpelweg door het niet naleven van de gedragsmaatregelen”. Deze indruk komt overeen met het gebruik van de woorden -‘asociaal’, ‘kinderachtig’ en ‘laconiek’ – die worden gebruikt om het handelen van de ongehoorzamen te omschrijven. Deze beschrijving lijkt een legitimatie om de gedragsmaatregelen expliciet te maken.

Maar ook als er wél sprake is van een expliciete gedragsinstructie, verandert de presentatie niet: het is niet Rutte zelf die deze gedragsmaatregelen uitvaardigt. Want, ook binnen expliciete gedragsmaatregelen ligt de nadruk er op dat we de maatregelen dienen op te volgen voor ‘onze’ ouderen en kwetsbaren in de samenleving. Gedurende de analyse nam ik waar dat de regering bij het expliciet maken van een bevel of opdracht, drie groepen binnen de samenleving uitlicht. Die groepen worden tegenover elkaar gezet. Enerzijds de gehoorzamen, welke met name bestaan uit ouderen en het zorgpersoneel. Dit is de groep die men moet beschermen, die lof krijgen voor de offers die zij brengen en die van de regering steunbetuigingen ontvangt. Anderzijds zijn er de ongehoorzamen, met name jongeren. Zij verpesten het met hun gedrag voor de gehoorzamen en brengen hen in gevaar. En in de context van die tegenstelling wordt het bevel expliciet gemaakt, vaak in de vorm van een oproep aan de ongehoorzamen: jullie *moeten* je gedragen, voor de zwakkeren en gehoorzamen. Naast de gehoorzamen en ongehoorzamen is er een derde groep, de kwetsbaren. Zij vormen een zwijgende minderheid.

We zien over het geheel genomen dus een gebrek aan eenduidige, expliciete gedragsinstructies gericht op de gehele Nederlandse bevolking. Wel gebruiken de ministers in hun toespraken een aantal 'trucjes', schijnbaar om de gedragsmaatregelen te bevorderen. ik noem het trucjes, omdat deze technieken sterke gelijkenissen vertonen aan de literatuur over "nudges". Deze zouden gebruikt worden in de veronderstelling dat het makkelijker en effectiever is om mensen hun gedrag te veranderen via sociale beïnvloeding dan overtuiging. Zulke strategieën gaan uit van een cognitief onvermogen bij mensen waardoor ze geneigd zijn zich focussen op afwijkingen in het narratief in plaats van accurate bronnen en feiten (Haslam et al., 2021)

Het gebruik van nudges in het coronabeleid ligt in lijn volgens Haslam et al. (2021) met het idee van behavioural fatigue waarvan sprake zou zijn in Engeland en Nederland (Haslam et al., 2021). Echter, zijn er geen aanwijzingen in de persconferenties dat de leidende ministers redeneren vanuit een vermoeide bevolking (een bevolking die het niet meer kan volhouden). In plaats daarvan spreken de leidende ministers over een eigenzinnige bevolking (een bevolking die onwillig is). In zekere zin is dat erger dan vermoeidheid: men is doelbewust ongehoorzaam. Maar of het nu door vermoeidheid of eigenzinnigheid komt: het lijkt in het beeld van Rutte en de Jonge zo te zijn dat er sprake is van een intrinsiek onvermogen van de bevolking om de gedragsmaatregelen na te leven. Mensen zijn dus in het beeld dat ze schetsen niet bereid om zich aan te passen.

Mogelijk is deze impliciete theorie van eigenzinnige en ongehoorzame Nederlanders de reden dat de ministers gebruik maken van andere beïnvloedingstactieken dan het uitvaardigen van klip-en-klare regels. De leidende ministers maken gebruik van een combinatie van vier nudges om gedrag te veranderen. Namelijk het communiceren van steunbetuigingen, in combinatie met het aanspraak doen op het solidariteitsgevoel, een gemeenschappelijk doel en feedback op het gedrag.

Allereerst doen ze een aanspraak op het solidariteitsgevoel van mensen. Middels een veelvuldig herhaling van "we kunnen het alleen samen". Met het doel ouderen en kwetsbaren te beschermen lijken de leidende ministers een poging te doen tot het creëren van een sociale

identiteit (Haslam et al. 2011). Het narratief “wij” in de coronapersconferenties is niet geheel onbekend, ook Nieuw Zeeland maakte hiervan gebruik gedurende de coronapandemie (Jetten et al., 2020). Landen waarvan de leiders communiceerden vanuit een sociale identiteit bereikten meer bereidwilligheid van mensen in het naleven van gedragsmaatregelen in vergelijking met landen die geen sterk collectieve boodschap voerden (Haslam et al., 2021). Wanneer mensen een gezamenlijk identiteit delen met leiders zijn ze meer ontvankelijk voor beïnvloeding door hen (Haslam et al., 2011).

Maar voor een effectieve toepassing van leiderschap op basis van een gezamenlijke sociale identiteit was de boodschap van de leidende ministers te inconsequent. Om te beginnen contrasteerde het veelvuldig gebruik van “we doen het samen” met het steeds weer benadrukken van de eigenzinnigheid en onafhankelijkheid van de Nederlander. En ook met het afwijzen van de eigen verantwoordelijkheid om te leiden en om de regels uit te dragen is in conflict met een boodschap vanuit het collectief (“luister niet naar mij, luister naar het virus”).

Verder waren de persconferenties vaak niet sterk gericht op het uitdragen van front. Per persconferentie maakten de leidende ministers bijvoorbeeld expliciet welke Nederlanders hen teleurstelden. Daarbij bestempelden ze vaak bepaalde groepen Nederlanders als ongehoorzaam. Deze werden aangesproken op hun gedrag en tegelijkertijd verantwoordelijk gehouden voor een stijgende besmettingsgraad. De overkoepelende identiteit van “de Nederlander” wordt hiermee als het ware opgesplitst in deelgroepen. Het was duidelijk wie de ongehoorzamen waren (jongeren, asocialen, domme mensen) en wie de slachtoffers (ouderen, zorgpersoneel, ondernemers), maar er was beduidend minder aandacht voor “ons”.

Wanneer een boodschap groepen mensen uitsluit ondermijnt het de sociale identiteit waarin leiders en de bevolking tot een gezamenlijke groep behoren (Haslam et al., 2021). Het trekt de effectiviteit van de sociale identiteit in twijfel en spoort aan tot ongehoorzaamheid (Haslam et al., 2021). De kans bestaat dat de beschuldigde groep zich niet gerepresenteerd voelt door de leidende

ministers en zich niet meer met de leiders identificeert. Of zich gaan identificeren met leiders die aanmoedigen om de gedragsmaatregelen niet na te leven (Haslam et al., 2021). Mogelijk worden de mensen wanneer ze ongehoorzaam gedrag vertonen buiten de sociale identiteit geplaatst omdat ze het doel in weg staan; de ouderen en kwetsbaren beschermen. Reicher, et al. (2018) stellen dat om groepen te kunnen mobiliseren middels een gevormde sociale identiteit, er successen bij gepaard moeten gaan die in lijn liggen met de doelen van de groepsidentiteit.

In de woorden van de leidende ministers over de gezamenlijke sociale identiteit van 'Nederlanders' wordt ook nauwelijks rekening gehouden met benadeelde en kwetsbare mensen in de samenleving voor wie het lastiger kan zijn om de gedragsmaatregelen na te leven. Er zijn weinig uitingen van medeleven of solidariteit. Het ontbreken van uitingen van rouw valt eveneens op. En juist dit gebrek aan medeleven maakt dat het naleven van de gedragsregels een individuele opgave wordt in plaats van een collectieve. Terwijl aandacht voor de minder bedeelden en voor personen die het moeilijk hebben om aan de nieuwe regels gehoor te geven juist relevant is. Onderzoek laat zien dat deze groep de maatregelen veel vaker zou overtreden, wanneer er sprake is van een strikte bewegingsvrijheid. Schattingen uit Groot-Brittannië tonen aan dat de armste mensen in vergelijking met de meest welvarende zes keer meer geneigd waren om tijdens de pandemie om naar hun werk te gaan (Smith, 2020). En daarnaast drie keer meer moeite hadden om zichzelf te isoleren (Atchison et al., 2021). Voor al dit soort overwegingen is in de persconferenties geen plek. Het lijkt daardoor alsof de leidende ministers zich enkel richten tot Nederlanders die beschikking hebben over ruime middelen: een sociaal vangnet, onafhankelijkheid en voldoende financiën.

In de persconferentie is er veel aandacht geweest voor sense making. De leidende ministers geven uitleg en proberen de crisissituatie begrijpelijk te maken. Echter lijkt dit een persuasief doel te dienen. Gedragsmaatregelen worden herhaaldelijk uitgelegd onder het mom van ongehoorzaamheid. De leidende ministers overreden de bevolking middels sense making. Het geven van betekenis aan de crisis, volgens meaning making, was veel minder ruimte voor. Wanneer de

bevolking de taken binnen meaning making door de crisismanagers als passief of negatief ervaren kan dit erin resulteren dat mensen zich verlaten of genegeerd voelen door de leiders (Dückers, et al., 2017).

Uitingen van sociale en emotionele steun komen niet tot nauwelijks voor in de persconferenties. Steun kan worden getoond door het uiten van troost, een luisterend oor, compassie, erkenning van verdriet en rouw (Dückers, et al., 2017). Maar aandacht voor deze zaken was er weinig. In het geval van een steunbetuiging, zoals bij de aankondiging van een tweede lockdown in december 2021 lijkt de uiting van compassie een instrumenteel doel te dienen. De steunbetuiging komt over als een strategie om te bevorderen dat de gedragsmaatregelen worden nageleefd. De uiting van compassie met een groep die het zwaar heeft blijkt in de toespraken steevast een opstapje naar een conclusie over de consequenties voor gedrag: "dan moeten we ons nu wel echt allemaal houden aan de maatregelen".

Discussie

Gedurende het onderzoek stond de vraag centraal hoe gedragsmaatregelen zijn gecommuniceerd door de Nederlandse regering in de corona persconferenties. De analyse gaf duidelijkheid over de vorm van leiderschap en de inhoud van de persconferenties. Maar naast inzichten wekken de bevindingen ook vragen op. In de discussie wil ik mij focussen op de volgende vragen: (a) wat voor vorm leiderschap beoefenden de leidende ministers, (b) voor wie waren de coronapersconferenties bedoeld en (c) hoe hadden de gedragsmaatregelen gecommuniceerd moeten worden in mijn optiek. Vervolgens zal ik reflecteren op dit onderzoek en de methode. Tot slot volgen er aanbevelingen voor mogelijk vervolgonderzoek.

In de analyse beschreef ik dat de leidende ministers zich in de tekst van de persconferenties profileren als één uit twee typen leiders: (1) Een leider die een doorgeefluik is van gedragsmaatregelen die nodig zijn door omstandigheden, op aanwijzing van experts, of doordat bepaalde groepen in de samenleving hun verantwoordelijkheid niet nakomen; (2) Een leider die opkomt voor de belangen van kwetsbare groepen in de samenleving en hen beschermt door andere groepen in de samenleving af te keuren, vermanend toe te spreken en verplichtingen op te leggen. Hiernaast zien we verschillende beïnvloedingsmethoden: steunbetuigingen, aanspraak doen op het solidariteitsgevoel, het stellen van een gemeenschappelijk doel en het geven van feedback op gedrag

Welke vorm(en) van leiderschap worden in de persconferenties vertoond?

De eerste vorm van leiderschap heeft veel overeenkomsten met het laissez-faire leiderschap. Laissez-faire leiderschap kenmerkt zich als een afwezige vorm van leiderschap waarbij feedback, beloningen, en betrokkenheid vanuit de leider ontbreken (Skogstad et al., 2007). Beloningen in de vorm van versoepelingen van de gedragsmaatregelen worden wel uitgevaardigd, maar in de persconferenties blijft het onduidelijk of de leidende ministers de controle hebben over wanneer en in welke mate de bevolking een beloning krijgt. French et al. (1959) stelt dat wanneer leiders in het perspectief van de bevolking de beloningen niet zelf controleren de macht om gedrag te beïnvloeden

vermindert. Dat de leidende ministers onvoldoende macht kunnen uitoefenen op het gedrag van de Nederlanders, middels het laissez-faire leiderschap en de onzekere juridische status van de gedragsmaatregelen, leidt er mogelijk toe dat zij verschillende beïnvloedingstechnieken toepassen.

De formele macht van de leidende ministers in de persconferenties lijkt onzichtbaar, totdat er sprake is van ongehoorzaam gedrag. Tegenover ongehoorzame groepen vaardigen de leidende ministers een dwingende macht uit. French et al. (1956) stellen dat een dwingende macht tentoongesteld wordt wanneer de leider gedrag afdwingt middels angst en dreiging. Een van de beïnvloedingstactieken die we terug zien in de communicatie van de leidende ministers is persoonlijke dreiging. Ongehoorzame groepen zouden afgekeurd of mogelijk afgewezen worden door het zorgpersoneel en de kwetsbare groepen in de samenleving, wanneer ze de gedragsmaatregelen niet opvolgen. French et al. (1959) benoemen dat de effectiviteit van een persoonlijke dreiging samenhangt met de mate waarin een persoon of groep wordt gewaardeerd. Wanneer de ongehoorzame groepen, kwetsbare groepen óf de ministers niet in een hoge mate waarderen zal de dreiging tot afkeuring of afwijzing in mindere mate effectief zijn om het naleven van de gedragsmaatregelen af te dwingen.

Voor wie zijn de coronapersconferenties bedoeld?

De communicatie van gedragsmaatregelen lijkt met name te zijn gericht aan de groep ongehoorzamen. Het narratief van de leidende ministers is immers dat gedragsmaatregelen moeten worden opgevolgd voor de bescherming van de gehoorzame groep, de ouderen. Echter is onduidelijk of de ongehoorzame groepen die de leidende ministers pogen te bereiken, waaronder jongeren, de boodschap ook daadwerkelijk ontvangen. Wanneer groepen zich niet kunnen identificeren met de gecreëerde sociale identiteit door de leidende ministers is er een kans dat zij afhaken bij het kijken van de persconferenties (Haslam et al., 2021). De leidende ministers plaatsen de groep ongehoorzamen als het ware buiten de sociale identiteit, waardoor meerdere mensen mogelijk geen plek kunnen vinden in de gedeelde identiteit.

Hoe hadden de gedragsmaatregelen gecommuniceerd moeten worden in mijn optiek?

Deze vraag beantwoord ik door retorisch te beargumenteren hoe de vorm van leiderschap en de inhoud ingevuld hadden moeten worden in de persconferenties. Haslam et al. (2021) benoemen het nut van effectief leiderschap in coronatijd. Landen waar deze vorm van leiderschap werd toegepast, zoals Nieuw-Zeeland, waren in staat om de bevolking op effectieve wijze te mobiliseren en zo de coronapandemie onder controle te houden. Effectief leiderschap houdt in dat de leider de gedeelde belangen van de bevolking vorm geeft en bevordert, om zo een gedeelde sociale entiteit – een wij – te creëren (Haslam et al, 2021). In andere woorden: om effectief leiderschap te vervullen zouden de leidende ministers zichzelf moeten profileren als vertegenwoordigers van de belangen en sociale identiteit van alle Nederlanders in plaats van een enkele groep: de ouderen.

Bij het interpreteren van de bevindingen is het belangrijk om de gebreken van het onderzoek in acht te nemen. Allereerst is het niet mogelijk om de bevindingen te repliceren in andere context. Zo zijn deze niet toepasbaar op de gebieden van leiderschapscommunicatie of crisiscommunicatie in Nederland. De analyse biedt inzicht in hoe er in deze specifieke context, de coronapandemie, gedurende de persconferenties uit het geselecteerde tijdvak gedragsmaatregelen zijn gecommuniceerd.

Daarnaast, is er een beperkt aantal persconferenties gelezen in verband met de haalbaarheid van het onderzoek. Samengenomen met het aspect dat de persconferenties door een persoon zijn gelezen en geïnterpreteerd, vermindert dit de betrouwbaarheid van het onderzoek. Om deze gebreken in het onderzoek te beperken zijn de bevindingen doorgenomen met de scriptiebegeleider en zijn er naast de vijf geanalyseerde persconferenties nogmaals vijf gelezen om de patronen te bevestigen.

In mijn optiek levert het onderzoek een waardevolle bijdrage aan een beter begrip over de communicatie van de gedragsmaatregelen gedurende de coronapersconferenties. Gezien het exploratieve karakter van het onderzoek nodigt het vooral uit tot vervolgonderzoek. En voegt het onderzoek met name waarde toe als grondwerk omtrent de communicatie van gedragsmaatregelen

in de corona persconferenties. Enkele suggesties voor vervolgonderzoek zijn de aspecten waarop in deze studie niet is ingegaan, maar welke een noodzakelijke rol speelden in de coördinatie van gedragsmaatregelen, namelijk: wetgeving, wetenschap en politiek. Aangezien de leidende ministers afstand nemen van het uitvoeren van de gedragsmaatregelen, vormt de beleidsvorming een mogelijk aanknopingspunt om te achterhalen hoe gedragsmaatregelen tot stand zijn gekomen.

Wellicht worden coronapersconferenties in de toekomst weer onderdeel van de maatschappij waar we in leven. De bevindingen in dit onderzoek zouden mogelijk kunnen bijdragen om in een dergelijk scenario het gat tussen inhoud en type leiderschap te dichten.

Referenties

- Boutellier, J. C. J. (2007). Nodale orde: Veiligheid en burgerschap in een Netwerksamenleving.
- Broeksteeg, J. L. W. (2020). Verantwoording in tijden van corona. over gebrekkige politieke verantwoording en gemankeerde burgemeesters. *Tvcr. Tijdschrift Voor Constitutioneel Recht*, 11, 248–261.
- Charmaz, K., & Henwood, K. (2017). Grounded theory methods for qualitative psychology. In C. Willig, & W. Rogers (2013) *The SAGE Handbook of qualitative research in psychology* (pp. 238-256). SAGE Publications Ltd, <https://www-doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.4135/9781526405555.n14>
- Dückers, M. L., Yzermans, C. J., Jong, W., & Boin, A. (2017). Psychosocial crisis management: The unexplored intersection of crisis leadership and psychosocial support. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 8(2), 94-112.
- Ewen, R. B. (2014). An introduction to theories of personality. Psychology Press.
- Felling, A. J. A. (2004). Het proces van individualisering in Nederland: een kwart eeuw sociaal-culturele ontwikkeling.
- French, J. R., Raven, B., & Cartwright, D. (1959). The bases of social power. *Classics of organization theory*, 7, 311-320.
- Harvey, N. (2020). Behavioral fatigue: real phenomenon, naïve construct, or policy contrivance?. *Frontiers in Psychology*, 11, 2960.
- Haslam, S. A., Reicher, S. D., & Platow, M. J. (2011). *The new psychology of leadership : identity, influence and power*. Psychology Press.
- Haslam, S. A., Steffens, N. K., Reicher, S. D., & Bentley, S. V. (2021). Identity Leadership in a Crisis: A 5R Framework for Learning from Responses to COVID-19. *Social Issues and Policy Review*, 15(1), 35–83. <https://doi.org/10.1111/sipr.12075>
- Impact. (2014). *Multidisciplinaire Richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises*. ARQ Nationaal Psychotrauma Expert Groep. <https://www.impact-kenniscentrum.nl/sites/default/files/domain-26/documents/richtlijn-psh-26->

1433751010381977863.pdf#:~:text=De%20multidisciplinaire%20richtlijn%20is%20bedoeld,p
rofessionalisering%20van%20de%20brede%20gebruikersdoelgroep.

Jetten, J., Reicher, S. D., Haslam, S. A., & Cruwys, T. (2020). *Together Apart*. SAGE Publications.

McGuire, D., Cunningham, J. E. A., Reynolds, K., & Matthews-Smith, G. (2020). Beating the virus: an examination of the crisis communication approach taken by New Zealand Prime Minister Jacinda Ardern during the Covid-19 pandemic. *Human Resource Development International*, 23(4), 361–379. <https://doi.org/10.1080/13678868.2020.1779543>

Ministerie van Algemene Zaken. (2021, 19 november). *Coronavirus tijdlijn*. Rijksoverheid.nl.

Geraadpleegd op 9 januari 2022, van

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-tijdlijn>

Ministerie van Algemene Zaken. (2022a, april 6). *Onderwerpen - Coronavirus COVID-19 -*

Rijksoverheid.nl. Rijksoverheid. Geraadpleegd op 6 april 2022, van

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/documenten?type=Mediatekst&pagina=6>

Ministerie van Algemene Zaken. (2022b, 5 april). *Video's en letterlijke teksten persconferenties*

coronavirus. Coronavirus COVID-19 | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 6 april 2022, van

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/coronavirus-beeld-en-video/videos-persconferenties>

Reicher, S., & Drury, J. (2021). Pandemic fatigue? How adherence to covid-19 regulations has been misrepresented and why it matters. *bmj*, 372.

Reicher, S., & Haslam, S. A. (2017). The politics of hope: Donald Trump as an entrepreneur of identity.

Why irrational politics appeals: Understanding the allure of Trump, 25-40.

Reicher, S. D., Haslam, S. A., & Platow, M. J. (2018). Shared social identity in leadership. *Current Opinion in Psychology*, 23, 129–133. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.08.006>

RIVM. (z.d.). *Tijdlijn van coronamaatregelen*. Geraadpleegd op 28 juli 2022, van

<https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/tijdlijn-maatregelen-covid>

- RIVM. (2021a, november 22). *Tijdlijn van maatregelen voor bestrijding COVID-19*. Geraadpleegd op 9 januari 2022, van <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/tijdlijn-maatregelen-covid>
- RIVM. (2021b, 5 november). Draagvlak. Geraadpleegde op 12 november 2021, van <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/draagvlak>
- RIVM. (2021c, 5 november). Verklaringen gedrag. Geraadpleegde op 12 november 2021, van <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/verklaringen-gedrag>
- Smith, M. (2020). Many more middle-class workers able to work from home than working-class workers. YouGov (13 mei). <https://yougov.co.uk/topics/economy/articles-reports/2020/05/13/most-middle-class-workers-are-working-home-full-tid>.
- Strauss, A.L. and Corbin, J. (1990) *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. London: Sage.
- Skogstad, A., Einarsen, S., Torsheim, T., Aasland, M. S., & Hetland, H. (2007). The destructiveness of laissez-faire leadership behavior. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(1), 80–92. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.12.1.80>
- Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. McGraw-Hill Education.
- Atchison, C., Bowman, L. R., Vrinten, C., Redd, R., Pristerà, P., Eaton, J., & Ward, H. (2021). Early perceptions and behavioural responses during the COVID-19 pandemic: a cross-sectional survey of UK adults. *BMJ Open*, 11(1). <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-043577>

Bijlage A

Overzicht gebruikte persconferenties en beeldmateriaal

Datum	Inhoud	Type	Lengte (aantal woorden of minuten: seconden)
9 maart 2020	Letterlijke tekst persconferentie minister-president Mark Rutte en Jaap van Dissel (directeur Centrum Infectieziektebestrijding) na afloop van crisisberaad kabinet	Tekst document	3567
9 maart 2020	Premier Rutte na crisisoverleg over coronavirus: schud geen handen meer	Video	19:06
23 maart 2020	Letterlijke tekst persconferentie minister-president Rutte, ministers Grapperhaus, De Jonge en Van Rijn over aangescherpte maatregelen coronavirus	Tekst document	7158
23 maart 2020	Integrale persconferentie in het kader van corona	Video	41:18
6 augustus 2020	Letterlijke tekst persconferentie minister-president Rutte en minister De Jonge	Tekst document	11636

---

6 augustus 2020	Integrale persconferentie van premier Rutte en minister de Jonge	Video	1:00:38
13 oktober 2020	Letterlijke tekst persconferentie minister-president Rutte en minister De Jonge	Tekst document	14517
13 oktober 2020	Integrale persconferentie van premier Rutte en minister de Jonge	Video	1:14:51
18 december 2021	Letterlijke tekst persconferentie coronavirus minister-president Rutte, minister De Jonge en OMT- voorzitter Van Dissel	Tekst document	14117
18 december 2021	Integrale persconferentie van Mark Rutte en Hugo de Jonge	Video	1:17:02

Bijlage B

Tabel met de gecodeerde categorieën en subcategorieën.

Verantwoording categorieën	
Categorieën	Omschrijving
Eigen rol ministers	Er wordt verteld over eigen handelen en kunnen betreft het beleid. "ik kan niet achter elke Nederlander gaan staan en zeggen..."
Spreekwoord/ beeldspraak	In de communicatie wordt gebruik gemaakt van een spreekwoord of van beeldspraak
Nadruk leggen/ expliciet maken	Er wordt nadruk op gelegd om iets niet of wel te doen. Door woorden te gebruiken zoals 'zelf', 'zeker', 'zoals ik al eerder heb gezegd'. 'Doe dit zeker niet'. Of door in de intonatie woorden harder uit te spreken met tussenpozen.
Advies	De gedragsmaatregelen worden gecommuniceerd als een advies: "vermijd de drukte"
Bevel	De gedragsmaatregelen worden gecommuniceerd als een bevel: "doe dit"
Compliment beleid	Positief zijn over de resultaten die zijn bereikt door het beleid.
Controle/ handhaving	Gedrag van mensen wordt gecontroleerd op de maatregelen
Doel	Het doel wordt benoemd "we doen dit om het verspreiding van het virus tegen te gaan"

Doelgroep	De communicatie kan gericht zijn op verschillende groepen zoals jongeren, Nederlanders etc. Van deze groepen wordt één of meerdere uitgelicht.
Doelgroep: collectiviteit	De nadruk wordt gelegd op het collectief: 'gezamenlijk', 'we doen dit samen met elkaar'.
Doelgroep: Overgrote deel van de groep	De nadruk ligt er hier op dat meerdere mensen iets doen of voelen: 'de meerderheid van mensen voert bepaald gedrag uit', 'hebben een bepaalde emotie' etc.
Eigen verantwoordelijk heid	In de communicatie wordt de eigen verantwoordelijkheid benoemd. Bijvoorbeeld "dit moet je zelf bepalen".
Emotie	In de communicatie wordt gebruik gemaakt van emoties zoals optimisme, geïrriteerd, wanhoop etc.
Feedback	Er wordt een terugkoppeling gegeven op hoe het gedrag wordt uitgevoerd. Dit kan negatief of positief zijn. "zo moet dat"
Feedback: Afkeuring	
Feedback: Compliment	
Gedrag	In de communicatie wordt gedrag benoemd, zoals: vaccineren, handen wassen etc.
Gedrag: Selectie/kader	Wanneer het gedrag geldt? Bijvoorbeeld als je ziek bent, kantoor werk doet. Er wordt een selectie/kader gemaakt wanneer je je aan de maatregel moet houden

Geen tegenspraak	Er wordt kenbaar gemaakt dat er geen discussie mogelijk is, geen uitleg mogelijk. "geen discussie"
Gevolg	Het gevolg wordt benoemd, bijvoorbeeld: "daardoor komen er nu strengere maatregelen"
Introductie maatregelen	Er wordt feitelijk benoemd dat er maatregelen aankomen. Zonder inhoud van de maatregel zelf
Invulling emotie	Degene die communiceert (bijvoorbeeld Rutte) communiceert over de mogelijke emotie(s) van een groep. Hiermee geeft hij een invulling aan de emotie(s)
Invulling gedachtegang	Degene die communiceert (bijvoorbeeld Rutte) communiceert over de mogelijke gedachtegang van een groep. Hiermee geeft hij een invulling aan de gedachtegang
Invulling gedrag	Degene die communiceert (bijvoorbeeld Rutte) communiceert over het mogelijke gedrag van een groep. Hiermee geeft hij een invulling aan het gedrag
Invulling persoonlijkheid	Degene die communiceert (bijvoorbeeld Rutte) communiceert over de mogelijke persoonlijkheid van een groep. Hiermee geeft hij een invulling aan de persoonlijkheid
Invulling emotie	Degene die communiceert (bijvoorbeeld Rutte) communiceert over het 'gedrag, emotie, persoonlijkheid' van het virus. Hiermee geeft hij een invulling aan het virus; personificatie
Ongehoorzaamheid	In de communicatie kan ongehoorzaamheid worden benoemd. Bepaalde gedragingen zijn dan niet (of voldoende) uitgevoerd
Oorzaak	De oorzaak kan wordt benoemd, bijvoorbeeld: "als jullie je oma bezoeken..." Gevolg is: "dan krijgt ze corona"

Ik, persoonlijk aanspreken	In de communicatie wordt kenbaar gemaakt dat het gaat om een 'eigen boodschap'. Bijvoorbeeld een persoonlijke noot, 'ik wil dit nog zeggen', etc.
Simplificatie/ verwachting	Er wordt verondersteld dat het makkelijk is voor iedereen om zich aan de gedragsregels te houden
Situatiebeschrijving	Er wordt een beschrijving of voorbeeld gegeven van de huidige situatie. Bijvoorbeeld: 'maar stel je voor dat...' "op dit moment zijn er veel besmettingen"
Steun	In de communicatie wordt gebruikgemaakt van steun, zoals: empathie, een compliment, etc.
Suggestie	De gedragsmaatregelen worden gecommuniceerd als een suggestie: "probeer de drukte te vermijden"
Taal van gevaar/ risico	In de communicatie wordt gebruik gemaakt van dreiging, waarschuwingen en/of risico's. Om daarmee een gevaar aan te duiden
Toegestaan	Er wordt benoemd welk gedrag wel mag
Toekomst beleid	Er wordt melding gemaakt van acties die nog worden ondernomen
Verantwoording beleid	Er wordt toelichting gegevens waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt
Verantwoording beleid Schuld bekennen/ toegeven beleid	In de communicatie worden fouten toegeven vanuit het uitgevoerde beleid

Wie geeft het beleid (we?	Er wordt aangegeven wie het beleid heeft gevormd. Het beleid kan zijn gevormd door bijvoorbeeld de regering, OMT, RIVM etc.
------------------------------	--

Bijlage C

Tabel met de memo's die gedurende het coderen van de data zijn bijgehouden.

Persconferentie	Omschrijving ideeën
09-03-2020	Rutte komt lichtelijk geïrriteerd over wanneer het gaat om de vragen van de journalisten. Hij herhaalt veel en maakt dit ook duidelijk "zoals ik al eerder heb gezegd". Daarnaast leest hij hen de les "doe dit". Maar ook met een nonchalance "nuchter volk". Geen maatregelen nemen die nu nog niet nodig zijn, etc.
23-03-2020	Compliment/ positieve feedback wordt gevolgd met kritische noot. Zoals strengere gedragsmaatregelen, eigen verantwoordelijk, schuld benadrukken waarom de maatregelen nodig zijn
23-03	Veelvuldig gebruik van "we" en "ik"/ persoonlijke noot. Wat is hier het belang van?
06-08-2020	Benoemen de groottes van groepen "groeïende groep", "meerderheid", "minderheid". Dat deze mensen zich wel of niet aan de maatregelen. Wordt hiermee de norm gezet dat mensen zich wel of niet aan de gedragsmaatregelen houden?
06-08-2020	Vooral de Jonge gebruikt veel beeldspraak en spreekwoorden. Maakt dit zijn communicatie duidelijker?
06-08-2020	Wanneer het advies niet wordt opgevolgd worden standjes gegeven.
13-02-2020	Er zijn verschillende vormen in het uitvaardigen van de gedragsmaatregelen: advies, suggestie, regel, bevel.
13-02-2020	Er wordt een personificatie van het virus gemaakt
13-02-2020	Het beleid wordt onderbouwd vanuit de regering. Het leiderschap van Rutte of de Jonge wordt niet meegenomen

13-02-2020	De uitleg tijdens gedragsmaatregelen wordt extra benadrukt "dus..." oogt belerend/les lezend.
13-02-2020	De term "uiteraard" klinkt als een simplificatie van de gedragsmaatregelen.
13-02-2020	In de persconferentie worden met name veel gedragsmaatregelen en uitleg herhaald.
13-02-2020	Steun wordt geboden voor zorgpersoneel, ouderen en kwetsbaren. Ten koste van anderen.
18-12-2021	Het verschil tussen een regel, advies en een suggestie is vaak lastig te onderscheiden. Deze categorieën misschien samenvoegen in de codering
18-12-2021	De toon is vermoeid, beladen, zwaar en somber
18-12-2021	Wie geeft eigenlijk het bevel en wie komt tot het bevel of adviseert de leidende ministers?
23-03-2020	Nadruk wordt gelegd op ongehoorzaamheid "zelfs", "doe dit zeker niet.."
23-03-2020	Het taalgebruik valt op: veel spreekwoorden, moeilijke woorden. Geen B1 niveau, waarschijnlijk C1 (terwijl maar 15% van de bevolking C1 niveau volgt). Zorgt dit voor een taalbarrière? (er zijn wel persconferenties in begrijpelijke taal gepubliceerd op internet)
23-03-2020	Vertegenwoordigd iemand (in dit geval "de regering") jou, wanneer je de taal niet begrijpt? Mogelijk verband met in-group/ out-group?
23-03-2020	Spreekwoord wordt door de regering zelf verkeerd gebruikt. "om onze zorg in de benen te houden" = op de been houden of in de benen komen. Onduidelijk spreekwoord vanuit de regering.
23-03-2020	De toon is streng en les lezend

09-03-2020	Gemak en samen zijn erg belangrijk
09-03-2020	Rutte heeft een luchtige en vriendelijke toon van spreken
	<p>Spelen meer categorieën dan alleen advies, regel en suggestie namelijk:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Veronderstelling: "Want ook al hadden we het virus eind juni onder de duim, de verantwoordelijkheid om ons aan de basisregels te houden die bleef." - Verwijt/ / verwachting - : we hebben allemaal de discipline op te brengen om ons aan de basisregels te houden - Het moet toch gewoon haalbaar zijn om 1,5 m afstand te houden, om ... - Bevel: beperk het aantal mensen en houd je aan de basisregels....(doe dit) - Regel: Reizigers uit die risicogebieden, die uit die risicogebieden thuis komen - moeten bij terugkomst ook meteen twee weken thuisblijven en zich bij klachten laten testen. - Advies: Achter de voordeur geldt nu al een zeer dringend advies van maximaal drie gasten buiten het eigen huishouden. Daar voegen we nu aan toe: en maximaal één groepje per dag, dus niet een verjaardag vieren met elk uur nieuwe gasten, dus geen blokjesverjaardagen meer. - Conclusie: Dat door dat goed uit te stampen zal ik maar even zeggen, door goed maatregelen te nemen, dat dat ook weer onder controle begint te komen. Dus die aanpak werkt. Dus wij met zijn allen moeten ons aan de regels houden. - Maar dan moeten we dat wel doen (ook soort verwijt) - Smeken: Ga asjeblieft niet naar je opa of oma of naar mensen met een kwetsbare gezondheid. Echt, dat is gewoon echt gevaarlijk. Dat mag je dan niet doen. Maar je moet ook

	<p>überhaupt niet in die situatie komen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Afspraak: Ja, maar de afspraak is wel dat als je naar een zaal gaat om een feestje te vieren: anderhalve meter. Voldoende voorzieningen wat betreft wc's en in en-uitgangen. En al dat soort zaken.
--	---